

УДК (477)351.74“1772/1918”

А.Є. ЗАКРЕВСЬКИЙ, Львівський національний університет імені Івана Франка

ПРАВОВИЙ СТАТУС СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПОЛІЦІЇ У ГАЛИЧИНІ В СКЛАДІ АВСТРІЇ ТА АВСТРО- УГОРЩИНИ (1772–1918 РР.)

Ключові слова: Галичина, військова поліція, шляхова поліція, Австрія

Становлення соціальної та правової держави в Україні безпосередньо пов'язане з розбудовою демократичних інституцій та громадянського суспільства, що базується на принципах верховенства права і закону, законності та соціальної справедливості. Поточна демократизація суспільства та розбудова державності в Україні вимагає комплексного переосмислення сутності і значення державно-правових інститутів в умовах перехідного етапу розвитку суспільства, держави та права. Побудова правової держави, насамперед, передбачає реформування судових та інших правоохоронних органів, зокрема, міліції.

Правоохоронні органи сучасної Української держави продовжують розвиватись і наближатись до міжнародних стандартів, долаючи стереотип сприйняття міліції як репресивно-карального інституту. Необхідність вдосконалення правових засобів протидії злочинності вимагає запровадження принципу спеціалізації в побудові системи органів внутрішніх справ України. Цікавим є той факт, що українському народу присутній досвід діяльності спеціалізованих правоохоронних органів і повинен бути детально вивчений. З огляду на це назриває актуальність дослідження організації та діяльності спеціалізованих підрозділів поліції у Галичині в складі Австрії та Австро-Угорщини (1772–1918 рр.).

Історико-правові проблеми функціонування інституту поліції в Австрії та Австро-

Угорщині без врахування особливостей органів поліції в окремих коронних краях досліджували зарубіжні вчені А. Амшль, Ю. Глязер, А. Гус-Глунок, Г. Келлер, В. Лібшер, А. Льофлер, Ф. Пешорн, Е. Суесс, Е. Ульманн та деякі інші. Деякі аспекти утворення функціонування органів поліції у Галичині в складі Австрії та Австро-Угорщини і визначення їх повноважень проаналізовано у працях українських науковців І. Бойка, В. Гончаренка, М.Кобилецького, О. Кондратюка, В. Кульчицького, О. Мікули, І. Настасяк, М. Никифорова, В. Нора, П. Стебельського, Б. Тищика, О. Ярмиша та ін. Проте структура органів поліції у Галичині, їх підпорядкування та кадрова політика, а також інші особливості їх діяльності продовжують залишатися малодослідженими. У цьому контексті вимагає ґрунтовного аналізу правовий статус спеціалізованих підрозділів поліції у Галичині в складі Австрії та Австро-Угорщини (1772-1918 рр.), що і є метою статті.

Внаслідок першого поділу Польщі (1772 р.) Галичину загарбала Австрія, а 1774 р. за Кючук-Кайнарджійським миром, укладеним між Росією і Туреччиною, вона захопила Буковину. Ще у першій половині XVI ст. (1526р.) Австрія поширила владу на Угорщину, в складі якої перебувало Закарпаття. Отже, у другій половині XVIII ст. усі західноукраїнські землі опинилися під владою Австрійської монархії. Загравши Галичину, австрійський уряд штучно об'єднав українські та польські землі в один адміністративний так званий Коронний край з центром у Львові, встановивши офіційні назви Східної та Західної України [1, с.143].

Водночас із анексією Галичини Австрія розпочала поширення на територію цього регіону свого адміністративного апарату, в якому вагоме місце посідали правоохоронні органи. Поряд із загальними органами поліції у Галичині під владою Австрії та Австро-Угорщини діяли спеціалізовані підрозділи поліції: поліція безпеки, шляхова, пожежна, санітарна, торгова тощо [1, с.157].

У 20-х рр. XIX ст. львівська Дирекція поліції помітно розширила поле своєї діяльнос-

ті, а також штат працівників. Серед нових структурних одиниць третього департаменту губернаторства заслуговує на особливу увагу створення та діяльність служби безпеки. Новий орган займався внутрішньою безпекою поліцейських підрозділів, контролювала їхню роботу та діяльність і т.д. (арк.38–43 [2]).

Крім того, поліцейська служба безпеки губернаторства взяла під особливий контроль діяльність громадських спілок, товариств та гуртків, здійснювали огляди і обшуки приміщень, розшуки та затримання небезпечних політичних злочинців, дезертирів, шпигунів держави. Для забезпечення організаційної роботи служби безпеки у Львові при управі губернаторства діяла дирекція, до якої входило три комісари, протоколіст, канцелярист, десять ревізорів і численний технічний персонал.

Приблизно в тому ж часі була створена військова поліція, яка стала прототипом майбутньої жандармерії. Військові поліцейські у містах та містечках здійснювали цілодобове патрулювання. Спочатку вони носили на ремнях бляхи з номерами, але згодом військове міністерство скасувало це і запровадило нову службу відзнаку – округлої форми нагрудний значок з жовтої бляхи із нанесеним номерним знаком.

Під впливом суспільних змін у Львові було утворено також адміністративну поліцію. У першу чергу, вона стежила за тим, щоб у місті не виявлено самогубств та хуліганських вчинків. Адміністративна поліція контролювала міські шинки, кав'ярні, будинки заїжджих, готелі, наглядала за виробництвом зброї, криївками жебраків, наглядала за ходом азартних ігор та моральною поведінкою населення [3, с.14–15].

Відповідно до австрійського кримінально-процесуального законодавства розслідування злочинів не належало до прямої компетенції поліції, оскільки слідство було функцією слідчих суддів. Однак у Галичині, як і в інших краях Австро-Угорщини функціонувала судова поліція, до повноважень якої належало:

- виявлення слідів злочинів і правопорушень;

- складання проектів слідчих актів, в яких була нагальна потреба;

- запобігання втечі підозрюваних;

- проведення (у виняткових випадках без рішення суду) обшуку житлового приміщення;

- затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину;

- здійснення окремих слідчих дій: огляд трупа, допит свідків, розсилання «гончих» листів, арешт кореспонденції тощо;

- виконання доручень слідчого судді чи прокурора. [4, с.65].

Для забезпечення економічної стабільності в Галицькому краї австрійська влада запровадила торгіву поліцію. До її компетенції належав нагляд за роздрібною торгівлею та закладами харчування. Серед головних завдань торгової поліції було недопущення продажу неякісних і шкідливих продуктів; нагляд за наявністю у належній кількості в торговельних пунктах (крамницях, ринках ярмарках тощо) предметів першої необхідності; запобігання шахрайству та іншим правопорушенням щодо продуктів харчування, освітлення та опалення; нагляд за дотриманням діючих торговельних норм.

Правовий статус торгової поліції було визначено Торговельним статутом від 20.12.1859 р. Працівники торгової поліції були зобов'язані забезпечувати громадський порядок на ринках, а також призначати кожному продавцю його місце для продажу товарів. За призначення відповідного місця поліція стягувала офіційний збір, розмір якого визначав орган місцевого самоврядування [5, с.34–35].

Вагоме місце у системі поліцейських органів Галичини у складі Австрії займала політична поліція. Уже від початку 20-х рр. XIX ст. з військово-політичних та поліцейських департаментів Придворної канцелярії у Відні, а також із Міністерства внутрішніх справ у Галичину було скеровано низку таємних приписів, наказів, рекомендаційних рескриптів щодо боротьби з антидержавними політичними організаціями та особами. Особливу увагу поліцейським структурам та цивільним стражникам рекомендувалося звертати на ді-

яльність громадських об'єднань. При появі невідомих осіб у населених пунктах необхідно було за ними встановлювати та вести постійне стеження і при першій ознаці антидержавної діяльності негайно піддавати арешту (арк.12–28 [6]).

Спалах патріотичних настроїв у європейських країнах у період боротьби проти наполеонівської Франції згодом отримав своїм наслідком потужну хвилю революційних та національно-визвольних рухів у післявоєнні роки. Європейський континент вкрила ціла мережа таємних і напівлегальних політичних товариств, гуртків, організацій, які були націлені на боротьбу з реакційними режимами. Творцями таємних «антидержавних» осередків ставали військові, священики, правники, передова місцева інтелігенція, студенти та інші верстви населення. У складній повоєнній ситуації верхівка австрійської держави змушена була шукати раціональних та нетрадиційних шляхів боротьби з таємничими революційно настроєними елементами, осередками та політичними ідеями [3, с. 131].

Одним із перших таємних політичних товариств у Галичині став гурток «Товариство прихильників слов'янщини». Таємну організацію у 1821 р. заснували у Львові студенти Львівського університету (Л. Небеяк, А. Бельовський, Л. Семенський та ін.). Діяльність товариства носила пропагандистський, науково-популярний та патріотичний характер. Учасники організації намагалися популяризувати серед місцевого населення історичне минуле Галичини, що висвітлювали за результатами наукових досліджень Зоріана Ходаковського та інших дослідників. Тим самим учасники товариства викривали справжнє обличчя австрійських окупантів. За короткий період товариство набуло великої популярності серед студентської молоді та інтелігенції Галичини. Згодом товариство заснувало свій друкований орган. Але в 1826 р. поліція викрила та заборонила діяльність товариства [7, с.867].

Подібна доля чекала учасників «Руської трійці» (І. Вагилевича, М. Шашкевича та Я. Головацького), які прагнули сприяти під-

несенню культурно-освітнього рівня руського (українського) народу Галичини, зростанню його свідомості та національного пробудження [8, с.699].

Як свідчать матеріали історичних архівів, наприкінці першої чверті XIX ст. Галичина переживала значне політичне піднесення. Головною ідеєю галичан стало визволення краю від австрійських окупантів. Цікаво, але цю ідею підтримало українське, польське, єврейське, російське та інше населення Галичини. Під впливом появи таємних прокламацій та листівок, проявів суспільного невдоволення та протесту, нелегальної антидержавної діяльності громадських організацій помітно зростає вимога до діяльності та розширення компетенції поліцейських структур.

За вказівкою Міністра внутрішніх справ Австрії графа Й. Седльницького при губернських та міських Дирекціях поліції уже на початку 30-х рр. XIX ст. стали виникати політичні відділи (арк.286 [6]). Штат політичних відділів формувався за рахунок особливо довірених та політично освічених поліцейських та військових урядників.

Політична поліція уже з часу свого виникнення користувалася послугами конфідентів-інформаторів, яких вербували з різних верств населення. Досить часто інформаторами ставали військові дезертири, злочинці та інші кримінальні елементи, які користувалися авторитетом та довірою у суспільних верствах. Здебільшого таємні конфіденти збирали інформацію там, де поліція не могла її отримати. За наказом поліцейські інформатори проникали в різні виробничі, культурно-освітні, професійні, релігійні організації, товариства, гуртки, клуби і досить часто, що уникнути підозри ставали їхніми активними учасниками. Про виконану таємну роботу інформатори доповідали, переважно, директорів поліції. Таємну роботу інформаторів оплачували із закритих фондів, про які знав тільки директор поліцейської установи (арк.86–89 [2]).

Водна поліція мала на меті врегулювання та безпеку комунікацій на водах. Її пріоритетним завданням було усунення загрози життю

та здоров'ю населення внаслідок водних стійких лих. Запобігаючи затопленням, водна поліція здійснювала превенцію пошкодження майна та нещасних випадків, які могли виникнути у зв'язку з паводками. Коло повноважень цього підрозділу поліції розширювалось під час повеней, оскільки її працівники були зобов'язані виконувати також функції рятувальників. Крім того, водна поліція здійснювала нагляд за риболовлю та іншими водними промислами [5, с.14].

Ще одним видом поліції в Галичині під владою Австрії та Австро-Угорщини була польова поліція, яка запобігала крадіжкам та ушкодженням майна на полях, а також здійснювала провадження у відповідних справах. Її правовий статус було визначено Статутом польової поліції 30.01.1860 р. Працівником польової поліції могла стати особа, яка досягла 20-річного віку та мала незаплямовану репутацію. Оскільки перед початком служби працівники приймали присягу, тому їх називали «польовими присяжними» [5, с.22].

Стаття 23 Статуту польової поліції 1860 р. надавала польовому присяжному право порушити кримінальну справу за фактом польової шкоди навіть, якщо діяння винного не вважались караними за австрійським кримінальним кодексом. Порушення польової власності відповідно до статті 24 згаданого нормативно-правового акту каралось штрафом від 25 до 40 золотих або арештом до 8 днів [5, с.28].

Важлива роль у системі правоохоронних органів Галичини у складі Австрії та Австро-Угорщини належала шляховій поліції, яка здійснювала нагляд за дотриманням правил дорожнього руху. Відповідно до статті 55 крайового статуту «Про поліцію шляхову на дорогах публічних» від 05 серпня 1907 р. провадження в справах про порушення правил дорожнього руху належало до компетенції органів місцевої поліції, шляхової поліції, а також жандармерії. Кожен затриманий правопорушник був зобов'язаний не чинити опору працівнику дорожньої поліції під загрозою кримінальної відповідальності.

Згідно зі статтею 59 згаданого статуту органи шляхової поліції мали право накладати штраф на порушників правил дорожнього руху у розмірі від 2 до 50 крон. Коли правопорушник не мав змоги сплатити штраф, він підлягав арешту на строк до 8 днів. Відповідно до статті 62 згаданого статуту на шляхову поліцію покладалась функція оцінки шкоди, за подіяної порушенням правил дорожнього руху [9, с.18–20].

Відомий тогочасний український правознавець П. Стебельський зазначав, що впровадження шляхової поліції не сприяло декриміналізації, тому не було скасовано кримінальної відповідальності за численні правопорушення, у тому числі проїзд по дорозі на неосвітленому транспортному засобу в нічну пору доби [4, с.12].

В органах поліції Галичини під владою Австрії та Австро-Угорщини формувались підрозділи, які були наділені спеціальними повноваженнями нагляду щодо дотримання законодавства про охорону здоров'я (санітарна поліція). У галузі охорони здоров'я поліція була наділена наступними повноваженнями:

- нагляд за якістю харчової продукції;
- нагляд за діяльністю лікарів і акушерів;
- нагляд за аптекарями та власниками складів медикаментів;
- нагляд за дотриманням правових норм щодо протидії епідеміям та епізоотіям;
- нагляд за дотриманням вимог охорони праці на фабриках клею та інших шкідливих і небезпечних виробництвах;
- нагляд за продажем отрут та інших небезпечних хімічних речовин [5, с.40].

Отже, плюралізм напрямів розвитку суспільних відносин в Галичині протягом 1772–1918 рр. зумовив багатоманітність нормативно-правової бази та розгалуженість адміністративного апарату. Тому австрійська влада не могла обмежитись одним вектором діяльності поліції, застосувавши принцип спеціалізації в побудові системи її органів. Це проявлялось в утворенні та функціонуванні спеціалізованих підрозділів поліції (шляхова, військова, торгова поліція та ін.) на території Галичини. На-

ведена особливість правового інституту поліції мала як позитивні, так і негативні наслідки. Позитив застосування принципу спеціалізації у правоохоронній системі полягав у високому рівні забезпечення правопорядку та стану законності в краї. Негативні наслідки виражались, насамперед, у діяльності політичної поліції, що перешкоджала реалізації демократичних принципів, задекларованих в австрійському законодавстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кульчицький В. С., Тищик Б. Й. Історія держави і права України / Кульчицький В. С., Тищик Б. Й. – К. : Атіка, 2006.
2. Призначення на роботу службовців поліції // ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146 (Галицьке намісництво). – Оп. 4. – Спр. 1011.
3. Історія Львова : у 3 т. Т. 2 / Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. – Львів : Центр Європи, 2007. – 559 с.
4. Стебельський П. Австрійський процес карний / Стебельський П. // Часопись правнича. – Рочник X. – Львів, 1900. – 70 с.
5. Podręcznik prawny dla urzędów gminnych w sprawach policji miejscowej. – Lwów, 1867. – 174 s.
6. Переписка з Придвірною канцелярією // ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146 (Галицьке намісництво). – Оп. 6. – Спр. 41.
7. Стеблій Ф. Товариство прихильників слов'янщини / Стеблій Ф. // Довідник з історії України / за заг. ред. І. Підкови та Р. Шуста. – Київ, 2001. – С. 867-868
8. Стеблій Ф. Руська трійця / Стеблій Ф. // Довідник з історії України / за заг. ред. І. Підкови та Р. Шуста. – Київ, 2001. – С. 699-700
9. O policyi drogowej na drogach publicznych. Ustawa z dnia 5 pazdziernika 1907 r. – Lwów, 1916. – 24 s.

Закревський А. Є. Правовий статус спеціалізованих підрозділів поліції у Галичині в складі Австрії та Австро-Угорщини (1772–1918 рр.) / А. Є. Закревський // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 272–276 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11zaeaaau.pdf>

Досліджені правові основи організації й діяльності спеціалізованих підрозділів поліції в Галичині в складі Австрії та Австро-Угорщині, проаналізована їхня структура й компетенція. До них належали поліція безпеки, військова, політична, санітарна, дорожня, торговельна, польова та ін.

Закревский А.Е. Правовой статус специализированных подразделений полиции в Галичине в составе Австрии и Австро-Венгрии (1772–1918 гг.)

Исследованы правовые основы организации и деятельности специализированных подразделений полиции в Галичине в составе Австрии и Австро-Венгрии, проанализирована их структура и компетенция. К ним принадлежали полиция безопасности, военная, политическая, санитарная, дорожная, торговая, полевая и др.

Zakrevskyy A.Y. Legal Status of Specialized Police Units in Galicia as Part of Austria and Austria-Hungary (1772–1918)

The legal basis for the organization and activities of the specialized police units in Galicia as part of Austria and Austria-Hungary, analyzed their structure and authority investigated. These included police security, military police, political police, sanitary police, and road police, trading police, field police and other.